

PREVEDERI ALE CONSTITUȚIEI REPUBLICII MOLDOVA PRIVIND LIBERTATEA RELIGIOASĂ ȘI PROTECȚIA EI JURIDICĂ

Conf. univ. dr. Cătălina MITTELU

Universitatea Ovidius din Constanța

ovidius@tomis@yahoo.co.uk

ABSTRACT: Provisions of the Constitution of the Republic of Moldova on religious freedom and its legal protection.

In the Republic of Moldova, the right to freedom of religion, one of the fundamental human rights, is enshrined both in the Constitution and in the Law of religious denominations, the text of which was the subject of our legal study. From the hermeneutic analysis of the text of the two sources, the Constitution and the Law of religious denominations, we have been able to ascertain that the legislator wished to remain within the country's constitutional tradition, which he adapted to the requirements of today's times in the spirit of international legislation on human rights and freedoms, which also brought with it some inherent clarifications both in terms of the definition of human rights and freedoms and of the relationship between the Church and the State, which was ultimately declared "neutral".

Undoubtedly, the process of constitutionalization, which the Republic of Moldova will also go through when it becomes a Member State of the European Union, will also bring new clarifications regarding the way in which the norms of European legislation are applied, and implicitly also regarding the ways in which the legal protection of the right to religious freedom is implemented.

Keywords: *religious cults, religious freedom, human rights, European legislation.*

Introducere

În Declarația de independență a Republicii Moldova, adoptată de Parlament la 27 august 1991, s-a menționat „trecutul milenar al poporului nostru”¹ și „statalitatea sa neîntreruptă în spațiul istoric și etnic al devenirii

1 *Lege privind Declarația de independență a Republicii Moldova nr. 691-XII din 27.08.1991*, <https://www.constcourt.md/pageview.php?l=ro&id=276&idc=11>

sale naturale”², și s-a luat în considerare faptul că „actele de dezmembrare a teritoriului național de la 1775 și 1812”³ au fost „în contradicție cu dreptul istoric și de neam și cu statutul juridic al Țării Moldovei”⁴. Abominabilele acte au fost „infirmate de întreaga evoluție a istoriei și de voința liber exprimată a populației Basarabiei și Bucovinei”⁵. Cu același prilej Parlamentul Republicii Moldova a declarat că „Republica Moldova este un stat suveran, independent și democratic”⁶.

La 29 iulie 1994 Parlamentul adopta Constituția Republicii Moldova, care este „Lege supremă a societății și a statului” (Preambul)⁷.

Printre drepturile și libertățile fundamentale ale omului – prevăzute și garantate de textul acestei Constituții – se numără și „libertatea conștiinței” (Art. 31) și dreptul Cultelor religioase de a se organiza „potrivit statutelor proprii, în condițiile legii” (Art. 31, al. 2 Constituția R. Moldova).

Legiuitorul Republicii Moldova a înscris și el libertatea religioasă⁸ în arealul libertății de conștiință, așa cum s-a obișnuit a se face atât în Constituțiile Franței, cât și în cele ale fostei Uniunii Sovietice, ca de exemplu în Constituția din 1936, unde se făcea aceeași precizare privind libertatea cultelor religioase de-a se organiza, dar „în condițiile legii”.

În literatura de specialitate – din ultimele decenii – s-a făcut precizarea că cele trei libertăți fundamentale ale omului, și anume libertatea de gândire, de conștiință și de religie, sunt enunțate în această ordine de toate principalele instrumente internaționale privind drepturile și libertățile omului.

Așadar, obligativitatea ca statele lumii să țină seama de această realitate, și să aducă corectivele ce se impun în textele lor legislative (Constituție, Legea Cultelor etc.), se impune de la sine, altfel suntem sortiți să rămânem la gândirea juridică din epoca Revoluției franceze, care a făcut ca în Constituțiile Franței să se facă referire doar la libertatea de conștiință⁹, deși fiecare

2 Ibidem.

3 Ibidem.

4 Ibidem.

5 Ibidem.

6 Ibidem.

7 Republica Moldova, Parlamentul, Constituția Nr. 01 din 29-07-1994, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=17055&lang=ro#

8 N. V. Dură, „About the Freedom of Religion and the Laicity. Some Considerations on the Juridical and Philosophical Doctrine”, in *Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences*, 13, 4 (2019), pp. 156-164.

9 N. V. Dură, „The Right to the “Freedom of Conscience”, Legal Basis for the Educational and Missionary Activity of Religious Denominations”, in *Ecumeny and Law*, 5

dintre cele trei libertăți fundamentale ale omului au propria lor identitate și conținut.

În textul Constituției Republicii Moldova a fost prevăzut și „statutul juridic al cetățenilor străini și al apatrizilor”, care „au aceleași drepturi și îndatoriri ca și cetățenii Republicii Moldova, cu excepțiile stabilite de lege” (Art. 19 al. 1 Constituția R. Moldova).

Printre acești străini și apatrizi se înscriu de obicei și „migranții”¹⁰ căroră atât legiuitorul român, cât și cel moldovean, le-au recunoscut aceleași drepturi și îndatoriri aidoma cetățenilor statelor respective.

I. Caracterul prioritar al principiilor și normelor dreptului internațional privind drepturile omului în raport cu prevederile Constituției Republicii Moldova

În Constituția Republicii Moldova s-a prevăzut că în cazul în care „există neconcordanțe între pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului la care Republica Moldova este parte și legile ei interne, prioritate au reglementările internaționale” (Art. 4 al. 2 Constituția R. Moldova).

Despre caracterul prioritar al normelor dreptului internațional privind drepturile și libertățile fundamentale ale omului, în raport cu cele ale dreptului național, s-a constatat că „dispozițiile lor de principiu se regăsesc afirmate și în dreptul intern al statelor Uniunii Europene, inclusiv în cel al României”¹¹, și că „reglementările internaționale își pierd însă caracterul lor prioritar”¹² atunci când Constituția și legile interne ale unui stat prevăd dispoziții „mai favorabile” (Art. 20 al 2 Constituția României 2003).

Profesorul univ. dr. Nicolae Dură precizează că, în ceea ce privește drepturile și libertățile fundamentale ale omului, ca de exemplu „Dreptul la

(2017), pp. 147-170; C. Mititelu, „The Constitution of the Republic of Moldova and freedom of conscience. Considerations and assessments”, în *Analele Universității „Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Seria Științe Juridice*, 1 (2023), pp. 75-94.

10 În privința statutului lor juridic, a se vedea N. V. Dură, „The Legal Status of “Migrants” according to the European Union Legislation”, în *Ecumeny and Law*, 9, 2 (2021), pp. 105-123.

11 N. V. Dură, „Despre caracterul prioritar al normelor dreptului internațional, privind drepturile și libertățile fundamentale ale omului, în raport cu cele ale dreptului național”, în *Revista Națională de Drept*, 7-9 (2018), p. 54.

12 Ibidem, p. 55.

libertatea de Religie, – care este *matricea tuturor drepturilor și libertăților* – Dreptul Uniunii Europene este nu numai izvor al Dreptului intern, ci are și preeminență față de acesta”¹³.

Referitor la drepturile fundamentale ale omului, legiuitorul Republicii Moldova a adăugat precizarea că „fiecare om are dreptul să i se recunoască personalitatea juridică” (Art. 23 al. 1), care implică și respectul demnității umane, prevăzut de altfel în principalele instrumente internaționale, ca de exemplu, Declarația Universală a Drepturilor Omului¹⁴, Convenția Europeană a Drepturilor Omului¹⁵, cele două Pacte internaționale adoptate de O.N.U. din 1966¹⁶, Tratatul de la Nisa¹⁷, Tratatul de la Lisabona¹⁸ etc.

În conformitate cu prevederile articolului 4 al Constituției Republicii Moldova, „dispozițiile constituționale privind drepturile și libertățile omului se interpretează și se aplică în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și cu celelalte tratate la care Republica Moldova este parte” (Art. 4 al. 1 Constituția R. Moldova).

În Republica Moldova, interpretarea și aplicarea acestor drepturi și obligații trebuie deci să se facă în „concordanță” cu normele și principiile dreptului internațional, sau, mai precis, cu dispozițiile de principiu enunțate de Declarația Universală a Drepturilor Omului și cu „celelalte tratate la care Republica Moldova este parte” (Art. 4 al. 1 Constituția R. Moldova).

13 Ibidem, p. 56.

14 N. V. Dură, „The Universal Declaration of Human Rights”, in *10th Edition of International Conference The European Integration – Realities and Perspectives Proceedings*, Danubius University Press, Galati, 2015, pp. 240-247.

15 A. Ciucă, „On the Charter of Fundamental Rights of the European Union and the EU Accession to the European Convention on Human Rights”, in *Eastern Journal of European Studies*, 2 (1) 2011, pp. 57-65; C. Mititelu, „The European Convention on Human Rights”, in *10th Edition of International Conference The European Integration – Realities and Perspectives*, Danubius University Press, Galati, 2015, pp. 243-252.

16 N. V. Dură, C. Mititelu, „International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights”, in *8th Edition of International Conference The European Integration – Realities and Perspectives Proceedings*, Danubius University Press, Galati, 2013, pp. 130-136.

17 N. V. Dură, C. Mititelu, „The Treaty of Nice, European Union Charter of Fundamental Rights”, in *8th Edition of International Conference The European Integration – Realities and Perspectives Proceedings*, Danubius University Press, Galati, 2013, pp. 123-129.

18 A. Ciucă, „Tratatul de la Lisabona. Puncte de reformă și drepturile omului”, în *Noua Revistă de Drepturile Omului*, 4 (2008), pp. 3-10.

În materie de drepturi și libertăți ale omului, legiuitorul Republicii Moldova a făcut referire și la „principiile” dreptului internațional¹⁹, care constituie doctrina juridică creată de normele acestui drept, și de care legiuitorul oricărui stat trebuie să țină seama, deoarece acest drept este cel pe care „naturalis ratio” (rațiunea naturală) l-a creat pentru „omnes homines” (toți oamenii) (*Justiniani Institutiones*, lb. I, II, 1), și trebuie „să fie folosit de toate neamurile”, fiindcă, așa cum afirma celebrul jurisconsult Gaius (sec. II), acest drept este numit „jus gentium”, deoarece este „communi omnium hominum” (comun tuturor oamenilor) (Gaius, *Institutiones*, lb. I, I, 1).

Conform interpretării Curții Constituționale a Republicii Moldova, dispozițiile de principiu enunțate de Tratatul internațional (acord, pact, convenție, declarație, comunicat, protocol ș.a.), indiferent de denumirea lor, „au aceeași putere juridică obligatorie”²⁰, dar acestea devin executorii pentru Stat din momentul în care au fost ratificate, sau din momentul în care acesta a aderat la ele, ca, de exemplu, Convenția de la Viena cu privire la dreptul tratatelor (23 mai 1969), care a fost ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului despre aderarea acestei țări la convențiile internaționale, nr.1135 din 4 august 1992.

Ca urmare a unei sesizări venită din partea deputatului Victor Cekan, Președintele Comisiei pentru control și petiții din Parlamentul Republicii Moldova, – care a solicitat interpretarea prevederilor articolului 4 din Constituție – Curtea Constituțională a reținut și ea că „Art. 4 alin. (1) din Legea Supremă prevede că dispozițiile constituționale privind drepturile și libertățile omului se interpretează și se aplică în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și cu celelalte tratate la care Republica Moldova este parte”²¹.

Prin Hotărârea din 14 octombrie 1999, Curtea Constituțională evidențiază faptul că „prin art. 4 din Constituție se garantează nu numai drepturile și libertățile fundamentale ale omului, consacrate de Constituție, dar

19 N. V. Dură, „General Principles of European Union Legislation Regarding the Juridical Protection of the Human Rights”, in *Journal of Danubius Studies and Research*, III, 2 (2013), pp. 7-14.

20 Hotărârea Curții Constituționale nr. 55 din 14. 10. 1999 privind interpretarea unor prevederi ale art.4 din Constituția Republicii Moldova (Monitorul Oficial al R. Moldova 118-119/64, 28.10.1999), <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=273&l=ro>

21 Ibidem.

și principiile și normele unanim recunoscute ale dreptului internațional” (Hotărârea nr. 1).

Curtea Constituțională a mai precizat că „această prevedere comportă consecințe juridice, presupunând, mai întâi, că organele de drept, inclusiv Curtea Constituțională și instanțele judecătorești, în limitele competențelor ce le revin, sunt în drept să aplice în procesul examinării unor cauze concrete normele dreptului internațional în cazurile stabilite de legislație”²².

Referitor la alineatul 2 al articolului 4 din Constituția Republicii Moldova, Curtea Constituțională a precizat că acesta „vizează corelația dintre normele dreptului internațional și dispozițiile constituționale privind drepturile fundamentate ale omului, acordând, în caz de neconcordanță, prioritate prevederilor internaționale”²³.

Prin urmare, în caz de neconcordanță între normele constituționale și cele ale dreptului internațional, prioritate au prevederile normelor dreptului internațional.

În materie de drepturi și libertăți fundamentale ale omului, Curtea Constituțională n-a mai făcut referire la „legile interne” ale Republicii Moldova, ci doar la „dispozițiile constituționale” privind acestea, ceea ce ar lăsa să se înțeleagă faptul că doar prin prisma prevederilor acestora se face și interpretarea normelor dreptului internațional privind drepturile și libertățile omului²⁴.

Printr-o astfel de decizie, Curtea Constituțională din Republica Moldova a raportat procesul ei de constituționalizare la cel al statelor membre ale U.E.²⁵, ceea ce înlesnește și procesul de integrarea a statului de peste Prut la familia europeană în spiritul prevederilor Convenției Europene a Drepturilor Omului.

Într-o Hotărâre a Curții Constituționale se precizează că „dispoziția constituțională despre prioritatea reglementărilor internaționale privind drepturile omului are incidență asupra legilor și asupra altor acte normative interne. Această dispoziție vizează toate legile, indiferent de data adoptării lor”²⁶, și că „tratatele internaționale au prioritate

22 Ibidem.

23 Ibidem.

24 N. V. Dură, „Despre drepturile și libertățile omului prevăzute în textul constituțional român. Considerații și evaluări”, în *Revista Națională de Drept*, 10-12 (2019), pp. 53-63.

25 C. Mititelu, „Europe and the Constitutionalization Process of EU Member States”, în *“Ovidius” University Annals, Economic Sciences Series*, XIII, 2 (2013), pp. 122-127.

26 Hotărârea Curții Constituționale nr.55 ...

numai asupra legilor interne, dar nu și asupra normelor constituționale”²⁷.

Deoarece, printr-o astfel de hotărâre, Curtea Constituțională a Moldovei a lăsat loc la interpretări, pentru a elimina orice confuzie în această privință aceeași Curte a hotărât că, în cazul în care „există neconcordanțe între pactele și tratatele internaționale privind drepturile fundamentale ale omului și legile interne ale Republicii Moldova, potrivit dispozițiilor art. 4 alin. (2) din Constituție, organele de drept sunt obligate să aplice reglementările internaționale”²⁸.

Prin urmare, conform respectivei Hotărâri a Curții Constituționale, în privința drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, reglementările internaționale au întotdeauna prioritate față de cele interne.

Din cadrul legal al Republicii Moldova fac parte componentă atât „principiile și normele unanim recunoscute ale dreptului internațional”²⁹, cât și „Tratatele internaționale” la care aceasta „este parte” (Art. 8 al. 1 Constituția R. Moldova), adică „tratatele internaționale la care Republica Moldova a aderat, care sunt executorii pentru Republica Moldova”³⁰.

Textul Constituției Republicii Moldova prevede că relațiile „cu alte state” se bazează pe „principiile și normele unanim recunoscute ale dreptului internațional” (Art. 8 al. 1 Constituția R. Moldova).

La baza acestor realități ale statului de peste Prut stau deci în primul rând principiile dreptului internațional³¹, care guvernează și dreptul la libertatea religioasă și protecția ei juridică. Chiar Curtea Constituțională a Republicii Moldova a evidențiat faptul că „dispozițiile constituționale privind drepturile și libertățile omului nu pot fi interpretate și aplicate fără recunoașterea acestor principii”³², adică cele ale dreptului internațional,

27 Ibidem.

28 Hotărârea Curții Constituționale nr.55 ...

29 Hotărârea Curții Constituționale nr.55 ...

30 Ibidem.

31 N. V. Dură, C. Mititelu, *Principii și norme ale Dreptului Uniunii Europene privind drepturile omului și protecția lor juridică*, Ed. Arhiepiscopiei Tomisului, Constanța, 2014, pp. 11-23; F. Brașoveanu, „Considerations regarding the protection of human rights at european level”, în *Analele Universității “Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Seria Științe Juridice*, 3 (2015), pp. 27-34; F. Brașoveanu, „International protection of human rights”, în *Ovidius University Annals, Economic Sciences Series*, 2 (2012), pp. 135-137.

32 Hotărârea Curții Constituționale nr.55 ...

consacrate prin Tratatate, Pacte, Declarații etc, și care „au caracter general și universal”³³.

Curtea Constituțională a adăugat precizarea că „normele și principiile unanim recunoscute ale dreptului internațional sunt executorii pentru Republica Moldova în măsura în care ea și-a exprimat consimțământul de a fi legată prin actele internaționale respective”³⁴. De această realitate trebuie să se țină seama și în privința interpretării și aplicării drepturilor și libertăților omului, inclusiv a dreptului la libertatea religioasă, care, încă din Antichitate³⁵, a constituit matricea tuturor drepturilor și libertăților omului³⁶.

Prin Hotărârea Curții Constituționale nr. 1 din 17 martie 1997 - privind Proiectul de lege constituțională inițiat de un grup de parlamentari referitor la modificarea unor articole din Constituția Republicii Moldova, - textul articolului 55 a fost propus într-o redacție nouă cu următoarea denumire și conținut: „Articolul 55. *Exercitarea drepturilor și libertăților*”.

În temeiul acestui articol constituțional, „cetățenii Republicii Moldova, cetățenii străini și apatrizii sunt obligați să-și exercite drepturile și libertățile constituționale fără a încălca drepturile și libertățile celorlalți, prevăzute de actuala Constituție, de Declarația Universală a Drepturilor Omului, de Convenția europeană pentru protecția drepturilor și libertăților fundamentale”³⁷.

Inițial, textul articolului 55 din Constituția Republicii Moldova avea următorul conținut: „Exercitarea drepturilor și a libertăților. Orice persoană își exercită drepturile și libertățile constituționale cu bună-credință, fără să încalce drepturile și libertățile altora” (Art. 55)³⁸. În textul constituțional,

33 Ibidem.

34 Ibidem.

35 Vezi, N. V. Dură, „The Right to Freedom of Religion during of Emperors Cyrus „the Great” (559-529 BC) and Alexander „the Great” (336-323 BC)”, în *Studii filosofice*, I, 2 (2015), pp. 231-242.

36 N. V. Dură, „Dreptul la libertatea de Religie, „fons” și „fundamentum” al celorlalte libertăți ale omului”, în *Legea și viața*, 12 (2014), pp. 7-12.

37 *Hotărârea Curții constituționale. Aviz asupra proiectului de lege constituțională privind modificarea unor articole din Constituția Republicii Moldova*. Nr. 1 din 17.03.1997, publicată în Monitorul Oficial al R. Moldova nr. 21/10 din 03.04.1997, https://www.constcourt.md/public/ccdoc/avize/ro_1997_a_01.pdf

38 Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29 iulie 1994 și intrată în vigoare la 27 august din același an. Textul Articolului 55 în redacția Legii nr. 351 – XV din 12. 07. 2001.

modificat, nu se mai face referire la „om”, „persoana umană”, sau mai precis la „orice persoană”³⁹, ci la „cetățenii Republicii Moldova” și la „cetățenii străini și apatrizi”, care trăiesc în această țară.

În textul constituțional modificat, nu s-a mai reținut nici caracterul declarativ din textul inițial, prin care se exprima faptul că „orice persoană își exercită drepturile și libertățile constituționale cu bună-credință, fără să încalce drepturile și libertățile altora” (Art. 55 Constituția R. Moldova), s-a prevăzut în schimb atât obligația cetățenilor Republicii Moldova, cât și a celor străini și apatrizi, de a exercita drepturile și libertățile lor constituționale „fără a încălca drepturile și libertățile” celorlalți.

În textul modificat se specifică și faptul că este vorba de drepturile și libertățile prevăzute de actuala Constituție, de Declarația Universală a Drepturilor Omului și de Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Se recunoștea faptul că cele două instrumente juridice internaționale, au constituit pentru legiuitor un temei juridic, de natură internațională, în privința procedurii și a modalității exercitării drepturilor atât de către cetățenii Republicii Moldova, cât și de cei care, în calitatea lor de „cetățeni străini” și „apatrizi”, locuiesc – vremelnic – în arealul său.

În articolul 10 din Constituția Republicii Moldova se prevede că „statul recunoaște și garantează dreptul tuturor cetățenilor la păstrarea, la dezvoltarea și la exprimarea identității lor etnice, culturale, lingvistice și religioase” (Art. 10 al. 2 Constituția R. Moldova).

Printre cele patru „identități” ale cetățenilor Republicii Moldova - pe care Statul le „recunoaște” și le „garantează” în mod expres în textul constituțional - se numără și identitatea religioasă.

În articolul 18 din Constituția Republicii Moldova se prevede că „cetățenii” acestei țări „beneficiază de protecția statului atât în țară, cât și în străinătate” (Art. 18 al. 1 Constituția R. Moldova).

Legea supremă a Republicii Moldova – care a statuat și garantat libertățile și îndatoririle omului – prevede că „Statul asigură dreptul fiecărui om de a-și cunoaște drepturile și îndatoririle”, în acest sens „statul publică și face accesibile toate legile și alte acte normative” (Art. 23 al. 2 Constituția R. Moldova).

39 N. V. Dură, „„Persoana” umană, și libertățile ei fundamentale, în percepția gândirii filosofice și juridice europene”, în *Studii juridice universitare*, VI, 3-4 (2013), pp. 106-121.

Articolul 23 din Constituția Republicii Moldova prevede că „fiecare om are dreptul să i se recunoască personalitatea juridică” (Art. 23 al. 1)⁴⁰, care – conform afirmației unui jurist – „înseamnă recunoașterea existenței individului”, fiindcă, „pe lângă existența spirituală și fizică, persoana are nevoie de a fi recunoscută în fața legii”⁴¹.

În textul articolului 23 alineat 1 este vorba despre recunoașterea omului ca persoană, a cărui demnitate umană este recunoscută în fața legii, și nu ca „individ”. Atât Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului⁴² din 26 august 1789, cât și Convenția Europeană a Drepturilor Omului (Roma 1950), nu vorbesc despre *individ*, ci despre *om*, căruia dreptul internațional i-a recunoscut drepturi și libertăți cu caracter universal.

În comentariul la articolul 23 din Constituția Republicii Moldova, doamna Valeria Șterbeț, Judecător al Curții Constituționale, afirma că, „fără acest drept, individul nu există ca subiect juridic și nu mai poate beneficia de toate drepturile, inclusiv de dreptul la viață”⁴³.

Deși în textul constituțional se face referire la „om”, și anume „la fiecare om” și la „dreptul” acestuia de a i se recunoaște „personalitatea juridică”, totuși, în comentariul acestui articol constituțional se vorbește despre „recunoașterea personalității juridice”, care – în termenii magistratului Valeria Șterbeț – „înseamnă recunoașterea existenței individului”⁴⁴, nu și a persoanei umane⁴⁵, fără de care nu putem vorbi de personalitatea juridică a unui individ.

Atât în Declarația Universală a Drepturilor Omului și în Pactul internațional privind drepturile civile, politice, economice, sociale și culturale, cât și în legislația Uniunii Europene, respectiv în Convenția Europeană a Drepturilor Omului, în Tratatul de la Nisa (2000), în Tratatul de la Lisabona etc., se face referire expresă la „om”, și nu la „individ”, deoarece

40 Constituția Republicii Moldova. Comentariu, Ed. ARC, Chișinău, 2012, p. 111.

41 V. Șterbeț, Judecător al Curții Constituționale din Republica Moldova, „Comentariu la Articolul 23”, în Constituția Republicii Moldova. Comentariu, ..., p. 111.

42 Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului (26 august 1789), <https://www.unitchimbam.ro/declaratia-drepturilor-omului-si-ale-cetateanului-26-august-1789/>

43 V. Șterbeț, Comentariu la Articolul 23, ..., p. 111.

44 Ibidem.

45 N. V. Dură, „Drepturile și libertățile omului în gândirea juridică europeană. De la „Justiniani Institutiones” la „Tratatul instituind o Constituție pentru Europa””, în *Analele Universității Ovidius. Seria: Drept și Științe Administrative*, 1 (2006), pp. 129-151.

numai *omul* a fost înzestrat de Creatorul său cu acea „dignitas humana”⁴⁶, așa cum recunoșteau chiar și autorii Declarației drepturilor omului și ale cetățeanului din 1789, care menționau „drepturile naturale, inalienabile și sacre ale omului”⁴⁷, și adăugau precizarea că „ignorarea, uitarea sau disprețuirea drepturilor omului sunt singurele cauze ale nefericirilor populare și ale corupției guvernelor”⁴⁸ (Preambul).

După legea mozaică și creștină, Dumnezeu l-a făcut pe om după „Chipul” și „Asemănarea” Sa (cf. Fac. 3, 15), înzestrându-l cu starea de autodeterminare, adică de „libertate” (ἐλευθερία), fiindcă „Domnul este Duh și unde este Duhul Domnului, acolo este libertate” (II Cor. 3, 17).

Legea Noului Testament a prevăzut obligativitatea omului de a nu folosi „libertatea drept acoperământ al răutății” (II Petru, 2, 16), deoarece numai atunci se poate vorbi de „legea cea desăvârșită a libertății” (Iacov, 1, 15; 2, 12), și, implicit și de „dignitas humana” (demnitatea umană), la care face referire și articolul 6 din Tratatul de la Lisabona, din anul 2007.

În conformitate cu prevederile legislației Uniunii Europene⁴⁹ trebuie să ne referim la „om” ca ființa umană, la demnitatea sa și la personalitatea sa juridică, și nu ca „indivd”, așa cum rezultă și din Jurisprudența Curții Europene⁵⁰.

Conform Constituției Republicii Moldova, printre „atribuțiile” care revin procurorilor se înscriu și apărarea „drepturilor și libertăților cetățenilor” (Art. 124 modificat)⁵¹.

Inițiatorii revizuirii articolelor 124 și 125 din Constituție consideră „că clauzele acestor articole contravin articolului 6 al Legii Supreme, deoarece procuratura, prin natura sa, este o putere executivă și deci nici-

46 Pentru precizarea noțiunilor „om”, „indivd” și „demnitate umană” (dignitas humana), a se vedea pe larg la N. V. Dură, „Dreptul la demnitate umană (dignitas humana) și la libertate religioasă. De la „Jus naturale” la „Jus cogens””, în *Analele Universității Ovidius. Seria: Drept și Științe Administrative*, 1 (2006), pp. 86-128.

47 Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului (26 august 1789) ...

48 Ibidem.

49 A. Ciucă, „Provocările drepturilor omului în Europa”, în *Revista Moldoveneasca de drept internațional și relații internaționale*, 2 (2017), pp. 201-219.

50 A se vedea N. V. Dură, C. Mititelu, „The right to Freedom of Religion in the Jurisprudence of the European Court”, în *Journal of Danubius Studies and Research*, IV, 1 (2014), pp. 141-152.

51 Hotărârea Curții constituționale. *Aviz asupra proiectului de lege constituțională privind modificarea unor articole din Constituția Republicii Moldova*. Nr. 1 din 17.03.1997 ...

decum nu poate fi o putere aparte așa cum prevede articolul 125 din Constituție⁵². Modificarea a fost justificată de necesitatea ca „această instituție să devină un organ care să corespundă normelor și exigențelor statului de drept și Consiliului Europei”⁵³ (Art. 125 al. 2).

În epoca regimului comunist, unii dintre procurorii din vremea aceea, atât din România, cât și din Moldova, au fost folosiți ca organe represive, de tip stalinist, prin care au fost întemnițați sau eliminați toți cei care își revendicau drepturile și libertățile lor „naturale” și „sfinte” prevăzute de *jus divinum* și *jus naturale*⁵⁴, adică de textele sacre ale marilor Religii ale omenirii⁵⁵ și de legea morală naturală⁵⁶.

Unul dintre aceste drepturi „sfinte” a fost și dreptul la libertatea religioasă. De altfel, pentru acest drept la libertatea religioasă nu puțini au fost cei care au fost considerați „dușmani ai poporului” și, în consecință, au fost exterminați fizic sau suprimați din viața publică din Republica Moldova sau din România anilor 1947-1989.

Constituționaliștii Republicii Moldova evidențiază și faptul că „libertatea presei implică și răspunderea pentru conținutul presei, iar juridicește aceasta este exprimată prin delictul de presă, precum insulta, injuria, ultrajul la bunele moravuri, provocarea la crime sau delikte, ofensa adusă autorităților, atentatul la viața promovată a persoanei etc”⁵⁷. Atât în Republica Moldova, cât și în România anilor respectivi, în numele libertății⁵⁸, unii jurnaliști au propagat și apărut politica antireligioasă a regimului totalitar comunist.

52 Ibidem.

53 Ibidem.

54 N. V. Dură, „On the nature of Law. Considerations of legal-philosophical doctrine”, în *Analele Universității “Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Seria Științe Juridice*, 2 (2023), pp. 105-120.

55 N. V. Dură, „The Right and its Nature in the Perception of the Roman Jurisprudence and of the Great Religions of the Antiquity”, în *Rethinking Social Action. Core Values*, coord. A. Sandu et al., Medimond, Bologna, 2015, pp. 517-524.

56 N. V. Dură, „Law and Morals. Prolegomena (I)”, în *Acta Universitatis Danubius. Juridica*, 2 (2011), pp. 158-173; N. V. Dură, „Law and Morals. Prolegomena (II)”, în *Acta Universitatis Danubius. Juridica*, 3 (2011), pp. 72-84.

57 *Curs de drept constituțional. Capitolul 17. Clasificarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului*, <https://dreptmd.wordpress.com/cursuri-universitare/drept-constituțional/capitolul-17-clasificarea-drepturilor-și-libertăților-fundamentale-ale-omului>

58 F. Brașoveanu, „Freedom of expression principle”, în *“Ovidius” University Annals, Economic Sciences Series*, XII, 2 (2012), pp. 138-140.

II. Legi privind dreptul la libertatea religioasă și protecția ei juridică

Prin Legea nr. 125 din 11 mai 2007⁵⁹ au fost reglementate „raporturile ce țin de libertatea de conștiință de gândire și de religie, garantate de Constituția Republicii Moldova și de tratatele internaționale în domeniul drepturilor omului la care Republica Moldova este parte, precum și de statutul juridic al cultelor religioase și al părților lor componente” (Art. 1 Legea 125/2007).

În această lege se face trimitere la cele trei libertăți în ordinea enunțată de textul constituțional, adică libertatea de conștiință, libertatea de gândire și de religie (cf. Art. 4). Ordinea enumerării celor trei libertăți este însă diferită în textul Declarației Universale a Drepturilor Omului și în cel al Convenției Europene a Drepturilor Omului, și anume se menționează mai întâi libertatea de conștiință, și apoi cea de gândire și de religie (cf. Art. 4 Legea 125/2007).

În articolul 18 din Declarația Universală a Drepturilor Omului și în articolul 9 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului se face referire la „libertatea de gândire, de conștiință și de religie”. Aceeași ordine o aflăm și în textul altor instrumente privind drepturile omului, ca de exemplu, în Pactul internațional cu privire la Drepturile civile și politice (cf. Art. 18).

Regimul juridic al Cultelor religioase din Republica Moldova a fost reglementat, în temeiul Constituției și al Tratatelor internaționale privind drepturile omului la această țară este parte, și prin Legea nr. 125/2007 (Legea Cultelor religioase), în care aflăm și unele realități similare celor din textul Legii nr. 489/2006⁶⁰ din România.

În temeiul Legii nr. 125/2007, Cultul religios este o „structură religioasă, cu statut de persoană juridică, care își desfășoară activitatea pe teritoriul Republicii Moldova conform normelor doctrinare, canonice, morale, disciplinare și tradițiilor istorice și de cult proprii și de cult proprii care nu contravin legislației în vigoare, fiind constituită de către persoane supuse jurisdicției Republicii Moldova, care își manifestă în comun convingerile

59 *Lege nr. 125 din 11-05-2007 privind libertatea de conștiință, de gândire și de religie*, Publicat: 17-08-2007 în Monitorul Oficial Nr. 127-130 art. 546, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=107317&lang=ro

60 N. V. Dură, „The Law no. 489/2006 on Religious Freedom and General Regime of Religious Cults in Romania”, în *Dionysiana*, II, 1 (2008), pp. 37-54.

religioase, respectînd tradițiile, riturile și ceremonialul stabilit” (Art. 3 Legea 125/2007).

Articolul 4 din Legea nr. 125/2007, prevede că de „dreptul la libertatea de gândire, de conștiință și de religie” se bucură „orice persoană”. Acest drept trebuie însă exercitat „în spirit de toleranță și de respect reciproc” (Art. 4 al. 1 Legea 125/2007).

Din textul aceluiași articol 4 al Legii Cultelor din Republica Moldova (Legea nr. 125 din 2007) reținem că „dreptul la libertatea de gândire, de conștiință și de religie ... cuprinde libertatea de a aparține sau nu unei anumite religii, de a avea sau nu anumite convingeri, de a-și schimba religia sau convingerile, de a profesa religia sau convingerile în mod individual sau în comun, în public sau în particular, prin învățătură, practici religioase, cult și îndeplinirea riturilor. Fiecare persoană și comunitate religioasă poate adera liber la orice cult religios” (Art. 4 al. 1 Legea 125/2007).

Conform prevederilor din Legea nr. 125/2007, libertatea de gândire și libertatea de religie pot fi rezumate și exprimate într-o singură libertate, adică libertatea de conștiință, care presupune și dreptul la libertatea de a avea sau nu convingeri religioase.

Pentru a-și exprima neutralitatea față de Cultele religioase, Legiuitorul suprem al Republicii Moldova a precizat că „Statul exclude orice apreciere din partea sa asupra legitimității credințelor religioase” (Art. 4 al. 3), în schimb, interzice „prozelitismul abuziv” (Art. 4 al. 4 Legea 125/2007), dar admite dreptul oricui de a-și schimba religia⁶¹.

Privitor la așa-zisele „limite” sau „restricții” în materie de religie, legiuitorul Republicii Moldova reiterează aproape ad litteram prevederile din Declarațiile, Tratatul și Pactele internaționale în termenii următori: „exercitarea dreptului la libertatea de manifestare a convingerilor sau a credinței religioase poate fi restrânsă, în condițiile legii, numai în cazul în care această restrângere urmărește un scop legitim și reprezintă, într-o societate democratică, măsuri necesare pentru siguranța publică, menținerea ordinii publice, ocrotirea sănătății și a moralei publice ori pentru protejarea drepturilor și libertăților persoanei” (Art. 4 al. 2 Legea 125/2007).

Toate aceste afirmații se regăsesc în mare parte în textul principale-

61 N. V. Dură, „Proselytism and the Right to Change Religion: The Romanian Debate”, în *Law and Religion in the 21st Century. Relations between States and Religious Communities*, ed. S. Ferrari, R. Cristofori, Ashgate Publishing Limited, England, 2010, pp. 279-290.

lor instrumente internaționale, începând cu Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului din anul 1789, și sfârșind cu Tratatul instituind o Constituție pentru Europa, din 2007 (cf. Art. 70).

Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului nu face nicio mențiune despre libertatea religioasă, ci doar de libertatea de „opinii religioase” (Art. 10). În termenii acelei Declarații, exista doar o libertate de „opinii religioase”, și nu un drept la libertatea de religie.

Conform Legii Cultelor din Republica Moldova „nimeni nu poate fi urmărit pentru convingeri, gândire, credință sau necredință religioasă” (Art. 5 al. 1), și nici „credința religioasă” sau „activitatea în cadrul unui cult religios nu pot fi un obstacol în dobândirea și exercitarea drepturilor civile sau politice” (Art. 5 al. 2 Legea 125/2007).

Legea Cultelor din Republica Moldova prevede și apără și dreptul la asociere religioasă (cf. Art. 7) și interzice „intoleranța confesională” (cf. Art. 8), deoarece toate cultele religioase recunoscute de Stat sunt „egale în drepturi în fața legii și a autorităților publice” (Art. 15 al. 1), iar „discriminarea unui sau altui cult religios se pedepsește conform legislației în vigoare” (Art. 15 al. 1 Legea 125/2007).

Un articol al cărui conținut este cu totul aparte în peisajul legislației Cultelor religioase în Europa îl constituie articolul 11 din Legea Cultelor din Republica Moldova, conform căruia „Taina mărturisirii este ocrotită de lege. Deservenții sunt obligați să păstreze și nu pot fi constrânși să divulge faptele destăinuie în timpul ofierii tainei mărturisirii” (Art. 11 Legea 125/2007).

Această prevedere a Legii nr. 125/2007 este o dovadă că autorii ei au preluat-o din Legea nr. 125-FZ/1997 promulgată în Federația Rusă, în care se prevede că „Taina Mărturisirii este protejată de lege”, și că „preotul duhovnic nu poate fi făcut răspunzător pentru că a nu a divulgat faptele care i-au fost mărturisite la Taina Spovedaniei” (Art. 3 al. 7 Legea 125-FZ/1997)⁶².

Autorii Legii Cultelor din Republica Moldova au folosit ca sursă de inspirație și un al doilea text legislativ, și anume Legea nr. 489/2006 (Legea Cultelor din România). Spre exemplificare facem trimitere la articolul 15

62 *Federal Law of the Russian Federation of September 26, 1997 No. 125-FZ, About liberty of conscience and about religious associations*, <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=1455>

alineatul 1 din Legea nr. 125 din 2007, în care se prevede „autonomia” Cultelor religioase; la articolul 15 alineatul 3, în care se prevede că „activitatea economico-financiară a cultelor religioase se află sub controlul statului”, iar la alineatul 1 din același articol se prevede că Statul și Biserica sunt „separate”.

În cele două Legi ale Cultelor, din România și Republica Moldova, aflăm o altă deosebire în percepția și definirea relațiilor dintre Stat și Biserică, și anume în timp ce legiuitorul Republicii Moldova vorbește despre o separare a Statului de Biserică (Art. 15 al. 1 Legea 125/2007), legiuitorul Român prevede că „statul este neutru față de orice credință religioasă sau ideologie atee” (Art. 9 al. 1 Legea nr. 489/2006).

Cu alte cuvinte, în România este vorba despre un regim de neutralitate a Statului față de Biserică (Culte religioase), iar în Republica Moldova de un regim de separare Stat-Biserică, așa cum a fost pe vremea oculației bolșevice, care a adus după sine unele consecințe nu doar în privința relațiilor dintre cele două instituții, Stat și Biserică, ci și în privința libertății religioase și a protecției ei juridice.

În privința controlului statului, în Legea nr. 489/2006⁶³ se prevede că „se supun controlului statului” numai „fondurilor bănești primite de la bugetul de stat sau bugetele locale” și modul în care s-a respectat „destinației bunurilor primite în proprietate sau folosință de la autoritățile publice locale ori centrale” (Art. 12 Legea nr. 489/2006), în timp ce în legea Cultelor din Republica Moldova „se află sub controlul statului” întreaga „activitatea economico-financiară a cultelor religioase” (Art. 13 al. 3 Legea 125/2007).

În ceea ce privește organizarea Cultelor religioase, Legea Cultelor din Republica Moldova prevede că aceasta trebuie să se facă „după norme proprii, ..., în conformitate cu învățăturile, canoanele și tradițiile lor, în măsura în care acestea nu contravin legislației în vigoare” (Art. 16 al. 3 Legea 125/2007).

Cetățenii Republicii Moldova au dreptul de a cere organelor de stat, competente (organ legiuitor, organ al administrației, judecătoresc sau al procuraturii), respectarea dreptului lor la religie, și, totodată de a se plânge acestora împotriva oricărei vătămări venită din partea acestora și a cere repararea daunelor produse, indiferent de ce natură ar fi acestea. Acest drept

63 C. Mititelu, „Legea nr. 489/2006 și relațiile dintre Stat și Biserică”, în *The 1st Global Conference on RO-RUS-NIPPONICA*, I, Ed. Universitaria, Craiova, 2010, pp. 36-43.

al celui vătămat apare „tot ca o garanție juridică generală a exercitării drepturilor fundamentale (ale omului)”⁶⁴, între care dreptul la viață și dreptul la religie sunt pe primul loc.

Legea Cultelor din Republica Moldova (Legea nr. 125 din 11. 05. 2007) a afirmat în textul ei și unele dintre principiile de bază enunțate de principalele instrumente internaționale. Acest fapt a făcut ca această lege să fie în mare parte în concordanță cu prevederile legislației internaționale în domeniul regimului juridic al cultelor religioase, dar, în unele privințe, mai puțin conformă cu tradiția constituțională a românilor din arealul de dincolo de Prut.

Autorii Legii nr. 125/2007 au avut ca sursă de inspirație și Legea Cultelor din Federația Rusă, din anul 1997, nu numai Legea Cultelor din România, din anul 2006. Pentru a evidenția acest fapt vom face câteva succinte trimiteri la Legea nr. 125-FZ din 26 septembrie 1997, privind „Libertatea de conștiință și Asociațiile religioase”, care a fost adoptată de Duma de Stat și aprobată de Consiliul Federației Ruse.

În Preambulul acestei Legi se afirma „dreptul fiecărei persoane la libertatea de conștiință și la libertatea religioasă”⁶⁵, iar în textul propriu-zis al Legii se prevăd „drepturile omului și ale cetățeanului la libertatea de conștiință și la libertatea religioasă” (Art. 2 al. 2)⁶⁶.

Legea nr. 125-FZ/1997 a luat în considerare ambele entități sociale, adică omul și cetățeanul, ca și în textul Declarației Revoluției franceze, și a asociat libertatea religioasă și libertatea de conștiință.

Legiuitorul Federației Ruse a făcut referire specială doar la „libertatea de conștiință și libertatea religioasă”, și a asociat „Asociațiile religioase” (Art. 1, 2 sq) Cultelor religioase.

În ceea ce privește Biserica Ortodoxă, legea Federației Ruse a recunoscut în mod îndreptățit „rolul ei special în istoria Rusiei, în formarea și dezvoltarea spiritualității și culturii ei” (Preambul). Un astfel de rol special l-a avut și Biserica Ortodoxă în viața românilor de dincolo de Prut, ceea ce obliga și pe autorii Constituției și Legii Cultelor din Republica Moldova să evidențieze rolul acestora în formarea și afirmarea patrimoniului cultural și spiritual al acestui popor.

64 *Curs de drept constituțional ...*

65 *Federal Law of the Russian Federation of September 26, 1997 No. 125-FZ, ...*

66 *Ibidem.*

În același Preambul al Legii nr. 125-FZ din 26 septembrie 1997 se menționa că „creștinismul, islamul, budismul, iudaismul și alte religii constituie parte integrantă a moștenirii istorice a poporului rus”⁶⁷. Era vorba despre religii și nu despre cultele religioase sau credințe religioase.

Conform articolului 2 alineatul 1 din textul Legii Cultelor religioase din Federația Rusă, prevederile ei sunt în deplină armonie cu „prevederile Constituției Federației Ruse” și cu cele ale „Codul civil al Federației Ruse” (Art. 2 al. 1 Legea 125-FZ/1997).

În textul acestei Legi nu apare sintagma „Culte religioase”, și nici cea de „protecție juridică a drepturilor omului” etc., deși în instrumentele internaționale se menționează în mod expres obligativitatea statelor membre ale Organizației Națiunilor Unite de a nu se limita doar la recunoașterea și garantarea drepturilor și libertăților omului, ci și a le proteja.

Am făcut aceste trimiteri la Legea Cultelor din Federația Rusă, publicată în anul 1997, deoarece Legea Cultelor din Republica Moldova a folosit-o ca sursă de inspirație. În egală măsură se poate spune că și Legea Cultelor din România (489/2006) i-a servit legiuitorului de peste Prut ca model.

Faptul că cel două legi ale cultelor (Legea 489/2006 și Legea 125-FZ/1997) au servit ca model pentru Legea cultelor din Republica Moldova, nu știrbește cu nimic meritul legiuitorului de peste Prut, deoarece și aceste legi (din România și din Federația Rusă) au avut la rândul lor modele alte texte legislative.

În loc de Concluzii

Paginile acestui studiu juridic sunt rezultatul unei analize hermeneutice atât a textului constituțional, cât și al Legii Cultelor din Republica Moldova, pe care le-am examinat și evaluat în spiritul principiilor enunțate de dreptul internațional privind drepturile și libertățile omului.

În demersul cercetării științifice, n-am putut face abstracție de Hotărârile Curții Constituționale ale Republicii Moldova și de lucrările unor constituționaliști din această țară, dar nici de textul unor Legi ale Cultelor, inclusiv de Legea Cultelor din Federația Rusă din 1997, cu modificările ulterioare, și de Legea Cultelor din România (nr. 489/2006 republicată), care au servit ca model de inspirație autorilor Legii Cultelor din Republica Moldova.

67 Ibidem.

Această abordare ne-a oferit posibilitatea de-a avea o privire mai cuprinzătoare în privința dreptului la libertatea religioasă, ale cărui modalități de exprimare și aplicare rămân a fi redefinite în spiritul procesului de constituționalizare a statelor membre ale Uniunii Europene, care implică și o valorificare a tradiției constituționale a fiecărei țări, ținându-se astfel seama și de identitatea și particularitățile cultelor religioase din fiecare stat.

În privința protecției juridice a libertății religioase aceasta a făcut obiectul unei legislații speciale (Legea Cultelor, Codul penal etc.), și în Republica Moldova, în textul căreia au fost afirmate dispozițiile de principiu enunțate în textul constituțional. Depinde însă de interesul și competența organelor abilitate ale Statului din Republica Moldova să constate dacă libertatea religioasă și protecția ei juridică se înscriu sau nu într-un sistem juridic, personalizat, în conformitate cu principiile și normele dreptului internațional, și dacă a fost sau nu valorificată și bogata tradiție constituțională a Republicii Moldova, care este comună cu cea a fraților lor români de dincoace de Prut.

Bibliografie:

- * BRAȘOVEANU, F., „Considerations regarding the protection of human rights at european level”, în *Analele Universității “Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Seria Științe Juridice*, 3 (2015), pp. 27-34.
- * BRAȘOVEANU, F., „Freedom of expression principle”, în *“Ovidius” University Annals, Economic Sciences Series*, XII, 2 (2012), pp. 138-140.
- * BRAȘOVEANU, F., „International protection of human rights”, în *Ovidius University Annals, Economic Sciences Series*, 2 (2012), pp. 135-137.
- * CIUCĂ, A., „On the Charter of Fundamental Rights of the European Union and the EU Accession to the European Convention on Human Rights”, în *Eastern Journal of European Studies*, 2(1) 2011, pp. 57-65.
- * CIUCĂ, A., „Tratatul de la Lisabona. Puncte de reformă și drepturile omului”, în *Noua Revistă de Drepturile Omului*, 4 (2008), pp. 3-10.
- * CIUCĂ, A., „Provocările drepturilor omului în Europa”, în *Revista Moldoveneasca de drept internațional și relații internaționale*, 2 (2017), pp. 201-219.
- * *Constituția Republicii Moldova. Comentariu*, Ed. ARC, Chișinău, 2012.
- * *Curs de drept constituțional. Capitolul 17. Clasificarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului*, <https://dreptmd.wordpress.com/cursuri-universitare/drept-constituțional/capitolul-17-clasificarea-drepturilor-și-li->

bertăților-fundamentale-ale-omului (accesat la 3. 10. 2024).

- DURĂ, N. V., „About the Freedom of Religion and the Laicity. Some Considerations on the Juridical and Philosophical Doctrine”, în *Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences*, 13, 4 (2019), pp. 156-164.
- DURĂ, N. V., „Despre caracterul prioritar al normelor dreptului internațional, privind drepturile și libertățile fundamentale ale omului, în raport cu cele ale dreptului național”, în *Revista Națională de Drept*, 7-9 (2018), p. 54-58.
- DURĂ, N. V., „Despre drepturile și libertățile omului prevăzute în textul constituțional român. Considerații și evaluări”, în *Revista Națională de Drept*, 10-12 (2019), pp. 53-63.
- DURĂ, N. V., „Dreptul la demnitate umană (dignitas humana) și la libertate religioasă. De la „Jus naturale” la „Jus cogens””, în *Analele Universității Ovidius. Seria: Drept și Științe Administrative*, 1 (2006), pp. 86-128.
- DURĂ, N. V., „Dreptul la libertatea de Religie, „fons” și „fundamentum” al celorlalte libertăți ale omului”, în *Legea și viața*, 12 (2014), pp. 7-12.
- DURĂ, N. V., „Drepturile și libertățile omului în gândirea juridică europeană. De la „Justiniani Institutiones” la „Tratatul instituind o Constituție pentru Europa””, în *Analele Universității Ovidius. Seria: Drept și Științe Administrative*, 1 (2006), pp. 129-151.
- DURĂ, N. V., „General Principles of European Union Legislation Regarding the Juridical Protection of the Human Rights”, in *Journal of Danubius Studies and Research*, III, 2 (2013), pp. 7-14.
- DURĂ, N. V., „Law and Morals. Prolegomena (I)”, în *Acta Universitatis Danubius. Juridica*, 2 (2011), pp. 158-173.
- DURĂ, N. V., „Law and Morals. Prolegomena (II)”, în *Acta Universitatis Danubius. Juridica*, 3 (2011), pp. 72-84.
- DURĂ, N. V., „On the nature of Law. Considerations of legal-philosophical doctrine”, în *Analele Universității „Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Seria Științe Juridice*, 2 (2023), pp. 105-120.
- DURĂ, N. V., „„Persoana” umană, și libertățile ei fundamentale, în percepția gândirii filosofice și juridice europene”, în *Studii juridice universitare*, VI, 3-4 (2013), pp. 106-121.
- DURĂ, N. V., „Proselytism and the Right to Change Religion: The Romanian Debate”, în *Law and Religion in the 21st Century. Relations between States and Religious Communities*, ed. S. Ferrari, R. Cristofori, Ashgate Pu-

blishing Limited, England, 2010, pp. 279-290.

- DURĂ, N. V., „The Law no. 489/2006 on Religious Freedom and General Regime of Religious Cults in Romania”, în *Dionysiana*, II, 1 (2008), pp. 37-54.
- DURĂ, N. V., „The Legal Status of “Migrants” according to the European Union Legislation”, in *Ecumeny and Law*, 9, 2 (2021), pp. 105-123.
- DURĂ, N. V., „The Right and its Nature in the Perception of the Roman Jurisprudence and of the Great Religions of the Antiquity”, in *Rethinking Social Action. Core Values*, coord. A. Sandu et all., Medimond, Bologna, 2015, pp. 517-524.
- DURĂ, N. V., „The Right to Freedom of Religion during of Emperors Cyrus „the Great” (559-529 BC) and Alexander „the Great” (336-323 BC)”, in *Studii filosofice*, I, 2 (2015), pp. 231-242.
- DURĂ, N. V., „The Right to the “Freedom of Conscience”, Legal Basis for the Educational and Missionary Activity of Religious Denominations”, in *Ecumeny and Law*, 5 (2017), pp. 147-170.
- DURĂ, N. V., „The Universal Declaration of Human Rights”, in *10th Edition of International Conference The European Integration – Realities and Perspectives Proceedings*, Danubius University Press, Galati, 2015, pp. 240-247.
- DURĂ, N. V., Mititelu, C., „International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights”, in *8th Edition of International Conference The European Integration – Realities and Perspectives Proceedings*, Danubius University Press, Galati, 2013, pp. 130-136.
- DURĂ, N. V., Mititelu, C., „The right to Freedom of Religion in the Jurisprudence of the European Court”, in *Journal of Danubius Studies and Research*, IV, 1 (2014), pp. 141-152.
- DURĂ, N. V., Mititelu, C., „The Treaty of Nice, European Union Charter of Fundamental Rights”, in *8th Edition of International Conference The European Integration – Realities and Perspectives Proceedings*, Danubius University Press, Galati, 2013, pp. 123-129.
- DURĂ, N. V., Mititelu, C., *Principii și norme ale Dreptului Uniunii Europene privind drepturile omului și protecția lor juridică*, Ed. Arhiepiscopiei Tomisului, Constanța, 2014.
- *Hotărârea Curții Constituționale nr. 55 din 14. 10. 1999 privind interpretarea unor prevederi ale art.4 din Constituția Republicii Moldova* (Monitorul Oficial al Republicii Moldova 118 - 119 / 64, 28. 10. 1999), <https://www.>

constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=273&l=ro (accesat la 1. 10. 2024).

- *Hotărârea Curții constituționale. Aviz asupra proiectului de lege constituțională privind modificarea unor articole din Constituția Republicii Moldova*. Nr. 1 din 17.03.1997, publicată în Monitorul Oficial al R. Moldova nr. 21/10 din 03.04.1997, https://www.constcourt.md/public/ccdoc/avize/ro_1997_a_01.pdf (accesat la 28. 09. 2024).
- MITITELU, C., „Europe and the Constitutionalization Process of EU Member States”, in *“Ovidius” University Annals, Economic Sciences Series*, XIII, 2 (2013), pp. 122-127.
- MITITELU, C., „Legea nr. 489/2006 și relațiile dintre Stat și Biserică”, în *The 1th Global Conference on RO-RUS-NIPPONICA*, I, Ed. Universitaria, Craiova, 2010, pp. 36-43.
- MITITELU, C., „The Constitution of the Republic of Moldova and freedom of conscience. Considerations and assessments”, în *Analele Universității “Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Seria Științe Juridice*, 1 (2023), pp. 75-94.
- MITITELU, C., „The European Convention on Human Rights”, in *10th Edition of International Conference The European Integration – Realities and Perspectives*, Danubius University Press, Galati, 2015, pp. 243-252.

Instrumente juridice internaționale:

- *Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului* (26 august 1789), <https://www.unitischimbam.ro/declaratia-drepturilor-omului-si-ale-cetateanului-26-august-1789/> (accesat la 29. 09. 2024).
- *Federal Law of the Russian Federation of September 26, 1997 No. 125-FZ, About liberty of conscience and about religious associations*, <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=1455> (accesat la 6. 10. 2024).
- *Lege nr. 125 din 11-05-2007 privind libertatea de conștiință, de gândire și de religie*, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=107317&lang=ro (accesat la 15. 09. 2024).
- *Lege privind Declarația de independență a Republicii Moldova nr. 691-XII din 27.08.1991*, <https://www.constcourt.md/pageview.php?l=ro&id=276&idc=11> (accesat la 12. 10. 2024).
- *Republica Moldova, Parlamentul, Constituția Nr. 01 din 29-07-1994*, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=17055&lang=ro# (accesat la 2. 09. 2024).